

УДК 371.3::821.163.41

821.163.41.09-34 Росић Т.

DOI: https://doi.org/10.18485/kij.2016.63.3_4.7**ЗОРИЦА В. ЦВЕТАНОВИЋ***

Универзитет у Београду

Учитељски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 20. 11. 2016.

Прихваћен: 21. 12. 2016.

МАГДАЛЕНА М. ИВКОВИЋ

Београд

ЕЛЕМЕНТИ И МОТИВИ ПРИЧА У ЗБИРЦИ ТИОДОРА РОСИЋА *ГОСПОДАР СЕДАМ БРЕГОВА* КАО ОСНОВА ЗА МЕТОДИЧКО ТУМАЧЕЊЕ

У раду се сагледава начин на који се Т. Росић поиграва елементима различитих усмених жанрова у причама из збирке *Господар седам брегова*, градећи притом оригиналан поетски свет. Кроз три приче из збирке: „Како је постала невестица”, „Златороги јеленак” и „Мајчина душица” приказани су елементи и мотиви преузети из усменог наслеђа. Теоријска анализа је основа за методички приступ овим причама, за који је у раду приказана обрада групним обликом рада у настави. Издвојени су чиниоци интерпретације који су основа за рад ученика у групама, а о свом раду извештавају кружним начином, чиме се наставни рад интензивира и тумачење се усмерава ка комуникацији ученика у групи и међусобним разговором приликом извештавања. Циљ овог рада је теоријска анализа и методичко тумачење одабраних прича Т. Росића групним обликом рада који је приказан кроз чиниоце интерпретације припремљене тако да се кружним извештавањем једне по једне групе добије целовитост наставне интерпретације и интензивира комуникација међу ученицима.

Кључне речи: *Господар седам брегова* Т. Росића, ауtorsка бајка, народна бајка, предање, усмена традиција, митологија, методички приступ, групни облик рада.

Увод

Слику света коју је успоставио у бајкама из своје прве збирке за децу *Долина јоргована* (1991) Т. Росић је наставио да гради и обогаћује у причама из збирке *Господар седам брегова* (1993), иако су оне жанровски другачије осмишљене. Реч је о кратким прозним формама хетерогене структуре, које се дубоко ослањају на усмену традицију. Веза поменуте збирке са традицијом огледа се првенствено у краткоћи и једноставној форми прича из ове збирке, њиховој

---

* zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs

усредсређености на један догађај који се најчешће онеобичава, немогућности јунака да се одупре и превлада невољу која га је задесила, те преплитању реалистичких са чудесним или фантастичним мотивима. „Ове приче, иако им је то секундарна функција, обогаћују представе данашњих младих читалаца о историјској прошлости српског народа и богатству његовог фолклора. Указују и на то да мотиви (историјски, егзистенцијални или из корпуса народне традиције) никад не застаревају, ако их у богатом контексту оживи аутор као што је Тиодор Росић” (Георгијевић 1997: 35).

З. Опачић и М. Милинковић су збирку *Господар седам брегова* подвели под нови модел ауторске бајке који је Опачић означила термином „историјска бајка” (Опачић 2011: 52; Милинковић 2012: 78). Ипак, у причама из ове збирке доминантно обележје је тешко, заправо немогуће, издвојити, с обзиром на то да у њима има елемената предања, бајки, легенди, анегдота и других краћих усмених жанрова. За нас су пре свега биле интересантне оне приче у којима наилазимо на елементе предања (понајпре етиолошких и демонолошких) и бајки: „Орлово гнездо”, „Вилин коњиц”, „Како је постала кукавица”, „Сува јела”, „Кнежевић Светислав”, „Како је постала невестица”, „Златороги јеленак”, „Водени цветови”, „Мајчина душица” и „Девојачка стена”. Поменуте приче је сам писац назвао бајкама и објавио их, заједно са бајкама из *Долине јоргована*, у збирци под насловом *Орлово гнездо*. Преостале приче из збирке су углавном параболе („Ништа није до сутра”, „Свака смрт није на жалост”, „Што дубље копаш, све је црње”, „Рибарска мрежа”, „Зашто се краљ не весели”, „Што ближе гледаш, даље видиш”, „Зими вукови иду у чопору”, „Докле овца види”, „Бог није врана”...)¹, једна је обликована по узору на приче о животињама („Трговац и вук”), док једна наликује на легендарне приче о Светом Сави („Где ће жупан на конак”).

У овом раду ћемо се усмерити на поменуте приче које је сам писац одредио као бајке, а међу њима посебно на три: „Како је настала невестица”, „Мајчина душица”, „Златороги јеленак”. Премда у њима доминирају рефлексии једног усменог жанра (углавном предања), реч је заправо о причама „на међи” заснованим на преплитању више различитих жанрова. Тако у овим причама има и елемената бајки, иако се ниједна од њих не уклапа у потпуности у канон бајке (ни структурално, ни стилски). Речено се пре свега огледа у измењеној завршници. У већини Росићевих прича, јунаци, иако недужни, на крају ипак страдају. У том смислу ове приче представљају разградњу класичне бајке, и поред тога што их је сам писац тако назвао, и што у њима заиста има њихових елемената. С друге стране, пак, у оваквој завршници препознајемо уверење тако својствено усменим бајкама по коме живот није нешто идентично са телом, већ може да прелази из једног у други облик, а да суштина у свим тим облицима остане неизмењена. Баш као у народним бајкама, и у Росићевим бајковитим причама је такав однос

¹ У овим причама, примећује Шаранчић Чутура, завршне формуле су: „готово по правилу, интонирание као парадигме о свету, човеку и животу, као значењски збијени искази блиски пословицама или изрекама” (Шаранчић Чутура 2005: 541).

између живота и смрти представљен кроз метаморфозе из људског у биљни, односно животињски облик, при чему се суштина никада не мења (Радуловић 2009: 190).

У овим причама наилазимо и на друге елементе и мотиве бајки (нпр. супротстављеност добра и зла, чести преображаји, митски јунаци, спонтани прелаз из стварног у чудесни свет, функције јунака), али су композицијске карактеристике бајки у њима нарушене или тек назначене. У исто време, далеко је више у овим причама композиционо-структуралних елемената и мотива предања (пре свега етиолошких). Чак и онда када је приповедање развијеније, вишеепизодично, а радња се развија следећи функције карактеристичне за народну бајку – од наносења штете до отклањања почетне невоље/недостатка (нпр. „Златороги јеленак” или „Мајчина душица”) – стиче се утисак да писац користи бајку само као основу за обликовање завршнице приче у маниру етиолошких предања. Тако се чини да бајка има функцију наративног премошћавања, а инспирацију, односно почетни импулс за настанак приче и њен крајњи циљ представља етиолошко предање. На овакав закључак уосталом упућује и сам наслов прича.

Дакле, у поменутим бајковитим причама један жанр – углавном предање – обухватио је карактеристике бајке и других усмених жанрова, на такав начин да су сви допринели богаћењу приче, али су истовремено изгубили своју самосталност. Другим речима, елементи и мотиви бајки (као и других усмених жанрова) по правилу су подређени приповедном току, односно структури предања. Они се пре јављају на нивоу обликовања ликова и простора, него у сужејном склопу прича. Према томе, реч је о причама које је сам писац одредио као бајке и у којима уистину има елемената бајки, иако су редовно осмишљене по угледу на народна предања или легенде.

„Како је постала невестица” – замена невесте, настанак животиње и вештица

Сам наслов приче – „Како је постала невестица” – наговештава основну тему и угледање писца на народна етиолошка предања приликом осмишљавања приче. Утицај усмених етиолошких предања видљив је како на нивоу осмишљавања семантике, тако и на нивоу композиције. Наиме, у Росићевој причи препознајемо уобичајену трочлану структуру етиолошких предања (Милошевић Ђорђевић 2000: 120). Прву етапу чини иницијални импулс: српски кнежевић је испросио девојку млетачког дужда. Друга етапа подразумева конкретно делање (акцију): дуждева жена не жели да своју ћерку уда за српског кнежевића, те уместо ћерке сватовима потура некакву матору и гадну девојчурку која је била код ње у служби. Она „није јела што једе сав крштен свет. Завлачила се у буцаке, скривала по тамним и влажним местима, ловила мишеве, пекла и у сласт јела. Просто да не поверујеш!”, додаје приповедач (Росић 1993: 27). Да су преварени, сватови су схватили тек на броду, на путу за Србију. Кад је лажна млада, јурећи

за мишевима, упала у реку, лађари „је стану гурати у воду. На једвите јаде несрећу потопе” (Исто: 29). Али чим пристану на обалу, из воде изађе невестица, животиња слична веверици, само већа и без репа, сјајног смеђе-црног крзна. Како угледа миша, невестица се нада у трку за њим. Преображај лажне невесте у невестицу одговара трећој етапи приповедања која доноси сам резултат. При том приповедач веродостојност исприповеданог поткрепљује подсмешљивим коментарима очевидаца: „Напаст се претворила у невестицу!” – узвикне један сват. ’Невестице, нево, миши се хвале да ће да ти одгризу уши!’ – додаде други” (Росић 1993: 29). Тако прича испуњава једну од основних одлика етиолошког предања – она на убедљив и узбудљив начин објашњава настанак одређене животиње, у овом случају невестице (Милошевић Ђорђевић 2000: 178).

Поштујући поетику усмених предања, *приповедач* јунаке не именује, место и време не одређује, али општи тон приче наговештава старину. Но, иако се у обликовању своје приче приповедач ослања на утврђену, стандардизовану шему усмених етиолошких предања, у причи истовремено наилазимо на елементе фолклорних бајки и народних веровања. Као прво, причање није тако сажето као у предањима, већ је проширено новим сегментима који причу приближавају бајци. Осим тога, рефлeksi усмене традиције видљиви су и на нивоу обликовања ликова. Дуждева жена одговара делокругу противника који наноси штету јунаку вршећи замену невесте (одредба *наношење штете* – функција VIII 12 *Противник врши замену* [Ргор 1982: 41]). По својим особинама она одговара уобичајеној представи вештице у народним веровањима и усменим бајкама. Наиме, приповедач каже да је то „зла и опака жена” којој ништа није било по вољи, „смета јој и што је жива” (Росић 1993: 27). Оваква представа о вештицама део је народних веровања: вештица је била обична жена, као и све друге жене, али „зле крви и нарави” (Ђорђевић 1953: 6). Вештицама су приписиване различите натприродне моћи, а њихов однос према људима је увек био штетан, често и убитачан (Зечевић 2007: 119). То што је дуждева жена живела на пустом острву потврђује њену демонску природу, јер према једном народном веровању доњи свет се налази управо „на неком острву”, „негде иза мора” (Чајкановић 1994а: 54). Да је свет мртвих од света живих по правилу одвојен водом: морем, реком или језером, потврђује и Љ. Пешикан Љуштановић (2002: 185). Уосталом, о томе да је дуждева жена поседовала извесна митска својства, сведочи и појединост да је имала приступ пећини у којој живе дан и ноћ и да је могла изазвати помрачење Месеца. Наиме, како сватови не би приметили да је заменила младу, дуждева жена „отрчи на острво; у пећину у којој станује ноћ затвори дан, а из пећине пусти ноћ – помрачи и Месец” (Росић 1993: 27). Пећине су једна од најчешћих симболичких представа доњег света (Чајкановић 1994а: 54; Ргор 1990: 400), а дуждева жена је очигледно у *онај* свет могла силазити и враћати се по вољи, што указује на њену хтонску, граничну природу. Укратко, у лику дуждеве жене препознајемо вештицу из народних бајки као негативни аспект архетипа велике мајке која поседује конкретно знање „везано за магију и њено дејство” (Радуловић 2009: 189).

Дакле, иако је семантика приче осмишљена ауторски, веза са усменокњижевном традицијом и народним веровањима се не прекида ни на нивоу обликовања фабуле, ни на нивоу обликовања ликова.

„Златороги јеленак” – душа се измешта, вештица, вук

Прича „*Златороги јеленак*” говори о томе како је настала ова животиња. Стога је обликована пре свега у маниру етиолошких предања, али је проширена новим епизодама, те прераста у развијено казивање, налик бајци. Рефлекси усмене књижевности – бајки и предања – видљиви су пре свега на нивоу фабуле. Наиме, почетак приче обликован је по угледу на уводне формуле усмене бајке: „Оженио се један српски краљ Латинком” (Росић 1993: 31). У духу усмене бајке, јунак се не именује, а време и простор нису одређени. Одступање од фолклорног модела своди се на проширење уводне формуле: краљеви родитељи и дворани нису се слагали са краљевим избором младе; сви су му говорили „да не чини ту лудост”, али краљ није желео да слуша – „или она или ниједна”.

Истицањем неслагања околине са краљевом одлуком приповедач наговештава заплет везан за краљеву жену. На тај начин усмерава пажњу читалаца на оно што ће се даље дешавати. Поменути сегмент приче одговара уобичајеном пару функција усмене бајке *забрана – кршење* (II *Јунаку се изриче забрана* – III *Забрана се крши* [Ргор 1982: 34–35]). Уследиће одредба *наношење штете* (функција VIII *Противник једном од чланова породице наноси штету или му шкоди* [Исто: 38]). Када краљ пође у рат, он родитеље, старог пса и престо повери жени. Али чим краљ оде, зла Латинка заборави на обећање дато мужу: „Оца и матер отерала му у запећак; посмењивала судије, управнике имања, градоначелнике; у Саборну цркву довела латинске попове; од њеног зулума пропиштала земља” (Росић 1993: 32). Након што се краљ врати из трогодишњег рата, легне да се одмори. Док је краљ спавао, његова душа изађе из тела, а краљица искористи ту прилику: „Њена душа ускочи у краљево тело, искраде се из брачних одаја, извади душу старом болесном псу; сачека да краљева душа дође (...) па је премести у псеће тело” (Исто: 33).

Ујутру се двором пронесе глас да је краљица умрла, а пас оздравио од радости што му се господар вратио. Након сахране краљ је наставио да влада, али се сасвим променио, тако да га више нико није могао препознати. Народ се у чуду питао шта се то догодило са њиховим краљем, али нико није ни слутио да то из краљевог тела влада краљичина душа. Превара ће бити откривена тек када злој краљици у краљевом телу додија златороги јелен који је свако вече улазио у њен врт из оближњег гаја. Она нареди да јелена ухвате и „затворе са гладним белим вуком, крволоком, њеним љубимцем – нека се боре на живот и смрт” (Исто: 32). Но, из ове борбе као победник ће изаћи златороги јелен. То ће краљицу толико расрдити да ће излетети из краљевог тела, ускочити у тело убијене беле звери и смртно ранити јелена. Краљева душа искористи тренутак: излети из тела

старог пса и врати се у своје тело, те повиче да ухвате вука, јер је то краљица. Не часећи часа стража копљима дотуче белог вука са душом краљице. Тако почетна невоља бива отклоњена (функција XVIII [Прор 1982: 59]), а противник кажњен (функција XXX [Исто 69]).

Али јелен није могао преживети. Када је испустио душу, из његових је уста излетео златороги јеленак, „тврдокрила буба велика као човеков кажипрст, рогова златних, налик јеленским” (Росић 1993: 34). Тако се прича завршава у духу етиолошких предања – јелен умире и преображава се у златорогог јеленка. Заправо, у причи препознајемо основне фазе приповедања присутне у усменим етиолошким предањима (Милошевић Ђорђевић 2000: 120). Као почетни импулс за настанак предања послужио је улазак јелена у вртове зле краљице (прва фаза). Друга фаза подразумева понашање учесника „релевантно за даљи ток приповедања”: хватање јелена по налогу краљице и борба јелена са белим вуком, а потом са краљичином душом у телу вука. Као трећа фаза приповедања издваја се сам резултат – настанак златорогог јеленка. Притом учешће више силе у преображају није видљиво. Прича је, дакле, грађена по угледу на усмене бајке и етиолошка предања, при чему је веза „јелен са златним роговима – златороги јеленак” плод маште самог аутора.

Осим по структури и композицији, прича је блиска бајкама и својом атмосфером и општим тоном. Чудесни преображаји јунака засновани на преласку душе из једног тела у друго налик су чудесним метаморфозама јунака из бајки. У њиховој основи је древно веровање својствено примитивним народима широм света да душа може да борави изван тела. Тако су „спавање или транс (...) привремено, а смрт стално одсуство душе” (Фрејзер 1992: 238). Зато су се наши преци нарочито старали да душу спрече да напусти тело, односно да је приволе да се врати у тело уколико га је већ напустила. Ако душа из било ког разлога не би могла да се врати у тело, та особа „морала би умрети”. Поменуто веровање препознајемо у Росићевој причи: краљица умире јер је краљичина душа трајно напустила њено тело и преселила се у тело краља.

У духу народних веровања о души осмишљена је и следећа појединост из приче: док краљ спава, његова душа изађе из тела и „крене преко језера и река, планина и поља, из битке у битку; стане да обилази градове и земље у којима је краљ три године војевао” (Росић 1993: 31); душа зле краљице уграби прилику и усели се у тело краља док је његова душа лутала. Наиме, да душа напушта тело током сна, део је народних веровања: „Душа спавача одлута из његовог тела, посећује разна места, виђа лица и извршује радње о којима он сања” (Фрејзер 1992: 240). Притом се веровало да се онај који спава никако не сме премештати, нити му се сме на било који начин мењати изглед, јер би то могло да збунује душу: она не би могла да се врати натраг или да препозна тело, па би човек који спава умро. Осим тога, требало је водити рачуна да у тело човека не уђе демон болести или друга душа док његова душа лута. Фрејзер (1992: 239–249) наводи читав низ радњи којима су различити народи спречавали душу да напусти тело, односно дозивали је да се врати уколико је изашла.

Трагови веровања у могућност замене душа сачувани су у причама различитих народа: Индијаца, Малајаца, Грка итд.

Рефлектовање усмене традиције у Росићевој причи своди се на преузимање још једног веровања о души. Наиме, то што краљица у причи „извади душу старом болесном псу”, алузија је на веровање да душа из тела не излази само када она то пожели, већ је „могу извадити из тела без њене воље духови, демони или мађионичари” (Фрејзер 1992: 244). Зла Латинка одговара лику вештице из усмене бајке, не по особинама које јој се обично приписују у бајкама или народним веровањима, већ по злу које чини. Стога је она, као демонско биће, могла знати магијску радњу којом би душу пса могла насилно извући из његовог тела.

Демонску природу краљице потврђује и избор белог вука за краљичиног љубимца. Наиме, вук је сматран за изразито демонску животињу, „демона, а можда и божанство доњег света” (*Српски митолошки речник* 1998: 117–118). Бела боја је такође важила за боју „оностраних бића” (Ргор 1990: 268), што додатно наглашава демонску природу вука, а посредно и његове господарице, зле краљице. Избор пса као животиње у чије је тело зла краљица сместила краљеву душу такође није случајност. Наиме, наши преци су веровали да је пас „истакнута демонска животиња”, па је отуда у пса могла да уђе душа преминулог (Чајкановић 1973: 614).

Укратко, преплитање бајке и етиолошког предања као засебних усмених облика, те снажно ослањање на веровања и обичаје древних народа, представља посебан вид међужанровског преплитања и сведочи о слојевитости Росићевој приче. Истовремено, комбиновање реалних и чудесно-фантастичних елемената доприноси унутрашњој драми и напетости збивања.

„Мајчина душица” – настанак биљке

Прича открива како је настала биљка мајчина душица, те је делимично осмишљена по угледу на народна етиолошка предања, а делимично по угледу на усмене бајке. Централни мотив ове приче именован је самим насловом, а преузет је из усмене традиције. Наиме, писцу је као инспирација највероватније послужило предање о томе како је постала мајчина душица које је Нишевљанин забележио у околини Крушевца: „Деца изгубив своју добру мајку, одлазила су сваки дан на њен гроб, горко плачући тамо. Једнога дана, кад опет изађу онамо, кад оно, нађу онде један веома леп мирисав цветак. Добра мајка се, дакле, својој уцвиљеној деци из гроба одазвала овим цветком, који је по оваквом свом постању добио своје лепо име мајкина душица” (Софрић Нишевљанин 1990: 157). Исто предање налазимо и код В. Чајкановића (1994б: 147). Истичући да код свих словенских народа постоји исто или слично име за ову биљку, Нишевљанин тврди „да су древни Словени још у својој заједници имали песнички створен мит о овој биљци, који се временом у неколико могао изменити, али је ипак сачувао свој древни карактер” (Софрић Нишевљанин 1990: 157).

Преузет мотив писац је варирао и подредио сопственој поетској визији. Можемо рећи да Росићева прича представља пишчеву импровизацију наведеног усменог етиолошког предања: мајчина душица је изникла из гроба принцезе Јелисавете, жене митског јунака Реље Крилатице, на који су њена деца, Јован и Јована, свакога дана долазила и на њему неутешно плакала.

Дакле, основна тема приче условила је пишчево угледање на народна етиолошка предања приликом осмишљавања текста. Ово је видљиво не само на плану семантике, већ и на плану композиције. Но, у причи наилазимо и на елементе усмених бајки и народних веровања. Почетна ситуација приче обликована је у маниру народних бајки: један од чланова породице удаљава се из куће (одредба *удаљавање* – функција I [Прор 1982: 34]), што противник искористи да нанесе штету (одредба *наношење штете* – функција VIII *Противник једном од чланова породице наноси штету или му шкоди* [Исто: 38]). Наиме, када Реља једном приликом оде послом у Латине, Турчин Иса-бег искористи његово одсуство да заузме Нови Пазар. Бег „похара Рељин двор, зароби његову супругу принцезу Јелисавету, а децу му, Јована и Јовану, отера од куће да се злопате од немила до недрага” (Росић 1993: 47).

Када Реља сазна шта се догодило (одредба *посредовање* – функција IX [Прор, 1982: 44]), сакупи војску и крене на Турке. Ослободи Нови Пазар, погуби Иса-бега (иако изостаје детаљнији опис, овај сегмент одговара одредбама *борба* – функција XVI, *победа* – функција XVIII и *кажњавање* – функција XXX [Исто: 57, 59, 69]), пронађе децу, али Јелисавета „више није била међу живима”. Не желећи да постане љубавница Иса-бега, „пркосна и поносна” принцеза Јелисавета свесно је изабрала смрт. Дакле, за разлику од усмених бајки, функција *отклањање невоље* (XIX *Отклања се почетна невоља или недостатак* [Прор 1982: 58]) у овој је причи само делимично остварена, јер је Јелисавета умрла. Но, управо њена смрт представља почетни импулс за наставак приче у маниру етиолошких предања. Као мотив излажења из равнотеже, смрт мајке представља прву од три уобичајене фазе приповедања (Милошевић Ђорђевић 2000: 120). Другу фазу представља конкретна акција, тј. манифестација процеса: Јелисаветина деца, Јован и Јована, сваког су дана одлазила на њен гроб, горко жалећи за мајком. Прошла је тако читава година, а онда је једнога дана на Јелисаветином гробу сама од себе изникла мајчина душица. Преображај, тј. резултат представља трећу и завршну фазу. Чудесни постанак мајчине душице на гробу недужно настрадале Јелисавете могуће је разумети као приказивање оностране правде, иако учешће бога као више силе није истакнуто у причи.

Дакле, баш као и у предању које је забележио Нишевљанин, учешће више силе у преображају није видљиво. Мајчина душица на Јелисаветином гробу је самоникла, што указује на везу приче са усменокњижевном традицијом и народним веровањима. Наиме, према народном веровању „душе умрлих људи одлазе у биљни свет” (Софрић Нишевљанин 1990: 25). Зато је наш народ своје преминуле сахрањивао поред омиљеног дрвећа или им је око гробова садио омиљено дрвеће, како би души умрлог обезбедио ново пребивалиште. Али биље око гро-

бова може бити и самоникло, о чему сведоче наше народне песме: на пример, песма о Момиру и Гроздани („на Момиру зелен бор никао, / на Гроздани винова лозица” – Караџић 1977б: 107) или варијанта песме о Омеру и Мерими (исти мотив, песма бр. 345 – Караџић 1977а: 186) и сл. (песме бр. 341 и 342 у: Караџић 1977а: 178, 179). У том смислу, самоникла мајчина душица на мајчином гробу у Росићевој причи има своје утемељење не само у предању које је писцу послужило као инспирација, већ и у усменој поезији. Уосталом, на основу различитих назива за ову биљку В. Чајкановић закључује да је мајчина душица без сумње сеновита биљка, те да је у вези са старинским женским божанством Баба (Тerra Mater – Чајкановић 1994б: 147). Ницање мајчине душице на гробу принцезе Јелисавете знак је да је њена душа започела нови живот.

У епилог приче писац уграђује народна веровања о благотворном дејству мајчине душице. Он каже да ова биљка помаже онима којима се грче вилице па не могу да говоре, деци која немају апетит, те онима које муче лишајеви, што је све део народних веровања о лековитој моћи мајчине душице (уп. Росић 1993: 48 и Чајкановић 1994б: 147). Овај миомирисни цвет „мајчински бди над болеснима”, додаје приповедач, што може бити само носталгична, поетична завршница. Ипак, чини се да поменута појединост алудира на веровање народа у Тиролу „да се човеку не може десити никакво зло, ако ову биљку има уза себе”, јер се „Богородица једном на овој биљци одмарала” (Софрић Нишевљанин 1990: 157)². Речено је тим пре оправдано уколико имамо на уму да је Росић писац који у свему настоји да задржи аутентичност традиције на коју се ослања, па и у најситнијим детаљима.

Групни облик рада у обради прича „Како је постала невестица”, „Златнороги јеленак” и „Мајчина душица”

У настави књижевности, када се обрађује више прича на наставном часу, могуће је одабрати један од методичких поступака за тумачење, а најфункционалнији су обрада помоћу истраживачких задатака и проблемски приступ (Милатовић 2011). Веома је погодан и групни облик наставног рада који буди пажњу ученика и утиче на динамику часа. У групи се ученици договарају, налазе заједничка решења, а тиме се настава помера са класичног дијалога наставник – ученик на међусобну комуникацију ученика. Рад у групи, извештаји одељењу и заузимање ставова других група о одговорима, као и дијалог о решењима, представљају синтезу анализе (Вилотијевић 2000: 186). Овај облик рада подразумева добру припрему анализе, формирање група, прецизне задатке и захтеве за сваку групу³.

²Верујући да мајчина душица посебно штити децу, мајке у Саксонији су своје малишане купале у мајчиној душици како би били напредни. Из истог разлога ово су практиковале и жене у Србији. У сваком случају, ова је биљка уживала огромно поштовање међу Србима, што писац настоји да пренесе својим читаоцима.

³О групном облику рада у настави књижевности видети више у З. Јовановић (Цветановић), 2002.

Група која ће радити на анализи књижевног текста настаје дељењем одељенског колектива у групе које имају структуру на основу одређених елемената. Свака група структурирана је из елемената: чланство – основни елемент структуре групе; садржај групне делатности; односи међу члановима у групи и вођство – најприсутнији интерперсонални однос у групи (Хавелка 1980: 85). Групе можемо поделити у зависности од њихове унутрашње структуре на основу више критеријума (Цветановић 2010: 478). Први критеријум односи се на групе које су уједначене према знањима и способностима ученика. Тако постоје хомогене (чланови који су приближно једнаки према способностима и према знању) и хетерогене групе (чланови који имају различите способности). Активност у групи подразумева сарадњу и договор, као и заједнички план рада. Групна активност се не може посматрати као деловање простог збира појединаца у групи, већ као посебан интеракцијски однос међу њима. Појединац у групи је посебан и специфичан и, иако је у групи, делује као посебан члан. Комуникација између чланова групе може бити хоризонтална, кружна и вертикална. У групи влада дијалог, усаглашавање, комплементарност и синхронизација.

Обрада одабраних прича из збирке *Господар седам брегова* може се реализовати групним обликом наставног рада. Ученици имају задатак да код куће прочитају приче⁴, а затим на наставном часу решавају задатке који их воде кроз анализу. За обраду прича „Како је постала невестица”, „Златнороги јеленак” и „Мајчина душица” постављају се задаци за групе у складу са методичким чиниоцима интерпретације. Задаци се припремају тако да се надовезују, и у току извештавања групе наизменично читају одговоре, што је графички приказано на следећој слици.

Табела 1. Приказ задатака према чиниоцима интерпретације и начину извештавања

1. група	2. група	3. група	4. група
1. Композиција прве приче	1. Композиција друге приче	1. Композиција треће приче	1. Композиција прича
2. Анализа ликова	2. Анализа ликова	2. Анализа ликова	2. Мотиви из предања
3. Идејна анализа	3. Идејна анализа	3. Одређење прича: елементи бајки	4. Одређење прича: елементи предања

⁴ У припреми за групни облик рада наставник може да ученицима да истраживачке задатке за читање код куће. Обрада књижевног текста помоћу истраживачких задатака, као и проблемски приступ могу се успешно комбиновати са групним обликом рада.

Питања за групе се припремају на основу ових методичких чинилаца, а групе кружно читају одговоре (све групе читају одговоре на прво питање, затим на друго и даље у круг), тако да се анализа одвија целовито. Задаци могу да се формулишу на следећи начин.

1. група

1. Напишите план приче „Како је постала невестица”. Изаберите два кључна догађаја из ове приче. Објасните како су утицала на ток радње.
2. Ко се жени у причама „Златнороги јеленак” и „Мајчина душица”? Које особине имају младожење?
3. У једној причи налази се реченица: „Али, где је срећа, ту је и несрећа”. Пронађите у којој причи? Како разумете ову реченицу? Пресликајте значење на друге приче.

2. група

1. Напишите план приче „Златнороги јеленак”. Издвојте догађаје из ове приче који су пореметили склад у краљевини.
2. Какве су мајке у причама „Како је постала невестица” и „Мајчина душица”? Шта је урадила мајка у првој причи? Шта се догодило са мајком из друге приче?
3. Ко у овим причама није заслужио своју судбину? Образложите свој одговор.

3. група

1. Напишите план приче „Мајчина душица”. Ко је покренуо низ догађаја у овој причи? Како је ток времена утицао на радњу у причи?
2. Због краљице Латинке нестао је златнороги јеленак. Какве су биле намере краљице? По којим њеним поступцима се то види?
3. Који владари се помињу у причама? У којим бајкама краљеви имају имена? Које елементе бајки имају ове приче?

4. група

1. Припремите се да испричате како су се завршиле све три приче? Шта је заједнички елемент завршнице ових прича?
2. Шта се догодило на крају приче „Мајчина душица”? Припремите се да говорите о овој биљци. Издвојите речи из текста које ће вам у томе помоћи. Зашто је на гробљу израсла баш ова биљка?
3. Објасните зашто ове три приче имају овакве наслове. Које приче из народа имају овакве наслове?

У извештавању група одговоре читају групе наизменично, тиме се ученици подстичу да буду активнији. Такође, подстицај може доћи и тако што се не одређује један извештач, већ се ученици договоре ко, у име групе, извештава о којем задатку. Потребно је да све групе пажљиво слушају излагања и допуња-

вају одговоре или постављају питања. Синтеза одговора доводи до закључака који представљају заокруживање тумачења прича на наставном часу, уз мотивисање ученика да прочитају све приче из збирке.

Закључна разматрања

Одабране приче из збирке *Господар седам брегова* одликује усмеравање нарације или дескрипције на један догађај. Оне носе у себи прочишћено, сажето искуство, поглед на свет или морално гледиште. Са причама из *Долине јоргована* повезује их заједничка инспиративна подлога: пишчев родни крај и славна национална прошлост. Уосталом, и сам Т. Росић признаје да је теме и мотиве за ову и многе друге књиге пронашао управо у људима и сликама из свог детињства. Није морао да измишља ни етичку подлогу: у садржину својих прича уградио је схватање морала, правде, истине и других патријархалних и вечних вредности људи из старорашког краја. Морална потка Росићевих прича је очигледна. То отворено признаје и сам писац: „Зашто да кријем? Хтео сам децу и да поучим. Исто онако као што су и мене моји патријархални и правдољубиви Старорашани учили” (Росић 2010: 54). Стога је ова књига вредно дело за младе, како у естетском, тако и у васпитном смислу.

Овом приликом нашу пажњу смо усмерили на три анализирание приче из збирке које понајвише подсећају на бајке, те на начин на који се писац у њима играва елементима и мотивима бајки, али и других усмених жанрова. Ове приче потврђују да је бајка жанр који се непрестано развија и мења, те да се савремени писци и даље радо окрећу бајци као врсти која им омогућава да слободно изразе своја размишљања о животу и свету. Композицијске карактеристике бајки су у анализираним и другим бајколиким причама нарушене или само назначене, па тако у њима нема дигресије, паралелних приповедних токова, нити понављања. Такође, приметна је и склоност писца ка поетизацији и лирској експресији. Нарочиту пажњу Т. Росић поклања опису времена и јунака, што опет доводи до удаљавања од класичне бајке и њеног уопштеног, високо апстрактног стила. С друге стране, у овим причама заиста има неких елемената и мотива бајки: као што смо истакли, оне деле са бајкама склоност ка преображају, сукоб између добра и зла, коришћење сталних бројева, присуство митских бића, неосетан прелаз из „овог” у „онај” свет, неке типичне функције јунака бајки. Осим тога, утицај усмене традиције није видљив само у наративној, већ и у семантичкој равни: рефлекси древних веровања и старе српске религије обогаћују ове приче и дају им дубље значење. Но, преузимање мотива и образаца из усменокњижевне традиције и фолклора није спутало ауторову инвентивност. Напротив, презети елементи омогућили су аутору да их стваралачки надогради, да варира мотиве, те да свој поетски свет обогати сликом света усмене традиције. Премада су у овим причама „из српске старине”, како их је сам писац означио, присутни и историјски мотиви, они нису дати у чистој форми, већ су надограђени фолк-

лорним и чудесним елементима. Ове приче приближавају читаоцима богатство фолклора српског народа и показују да мотиви из народне традиције никад не застаревају.

За обраду књижевних текстова у млађим разредима основне школе користе се различити облици наставног рада. У настави књижевности доминира фронтални облик рада, када наставник са целим одељењем разговором води и усмерава анализу књижевног текста. Групни облик рада подразумева да се захтеви и задаци распореде на групе ученика. Обрада збирке прича полази од тумачења одабраних текстова, за које је најбоље применити групни облик наставног рада. Из књиге *Господар седам брегова: приче из српске старине* методички је оправдано почети обрадом прича „Како је постала невестица”, „Златнороги јеленак” и „Мајчина душица”. Одељење се дели у четири групе, свака добија налоге, а о свом раду извештавају кружним начином. У приказивању свог рада група по група извештава о заједничким одговорима, отвара се дискусија и закључује. Зато је потребно да групе имају мање задатака, да имају времена да одговоре али и да се на часу усмено разговара о урађеном. Анализа прича се, добро осмишљеним задацима, усмерава ка комуникацији ученика у групи и међусобним разговором приликом извештавања. Групни облик наставног рада тако активира ученике, који својим залагањем и међусобним договором, уз усмерене задатке и подстицаје наставника, тумаче одабране приче.

ИЗВОРИ

- Росић 1991:** Т. Росић, *Долина јоргована*, Београд: Српска књижевна задруга.
Росић 1993: Т. Росић, *Господар седам брегова: приче из српске старине*, Београд: Српска књижевна задруга, Глосаријум.
Росић 2000: Т. Росић, *Орлово гнездо: изабране бајке*, Београд: Verzalpress.

ЛИТЕРАТУРА

- Вилотијевић 2000:** М. Вилотијевић, *Дидактика III, организација наставе*, Београд: Учитељски факултет.
Георгијеvски 1997: Х. Георгијеvски, Семантичко-моделативне могућности предања, Нови Сад: *Детињство*, XXIII /4, 31–35.

Ђорђевић 1953: Т. Ђорђевић, *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању; Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*, Београд: Српска академија наука.

Зечевић 2007: С. Зечевић, *Митска бића српских предања*, Београд: Службени гласник.

Јовановић 2002: З. Јовановић (Цветановић), *Обрада домаће лектире у млађим разредима основне школе – теоријски и истраживачки приступ*, Београд: Антуријум.

Караџић 1977а: В. Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме I* [Сабрана дела, књига 1], Београд: Нолит.

Караџић 1977б: В. Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме II* [Сабрана дела, књига 2], Београд: Нолит.

Милатовић 2011: В. Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности – у разредној настави*, З. Цветановић, В. Јанићијевић, В. Мићић (прир.), Београд: Учитељски факултет.

Милинковић 2012: М. Милинковић, *Историја и мит у структури српске ауторске бајке*, Јагодина: *Узданица*, IX / 1, 73–82.

Милошевић Ђорђевић 2000: Н. Милошевић Ђорђевић, *Од бајке до изреке: обликовање и облици српске усмене прозе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Опачић 2011: З. Опачић, *Поетика бајке Гроздане Олујић*. Београд: Српска књижевна задруга, Учитељски факултет.

Пешикан Љуштановић 2002: Љ. Пешикан Љуштановић, *Змај Деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад: Матица српска.

Прор 1982: V. Prop, *Morfologija bajke*, Beograd: Prosveta.

Прор 1990: V. Prop, *Historijski korijeni bajke*, Sarajevo: Svjetlost.

Радуловић 2009: Н. Радуловић, *Слика света у српским народним бајкама*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Српски митолошки речник 1998: Београд: Етнографски институт САНУ, Интерпринт.

Софрић Нишевљанин 1990: П. Софрић Нишевљанин, *Главнице биље у народном веровању и певању код нас Срба*, Београд: БИГЗ [фототипско издање].

Фрејзер 1992: Ц. Ц. Фрејзер, *Златна грана: проучавање магије и религије*, књ. 1. Београд: Алфа, Драганић.

Хавелка 1980: Н. Хавелка, *Психолошке основне групног рада*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Чајкановић 1973: В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба: изабране студије*, Београд: Српска књижевна задруга.

Чајкановић 1994а: В. Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1925–1942*, Београд: Српска књижевна задруга, БИГЗ, Просвета, Партедон М.А.М.

Чајкановић 1994б: В. Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: Српска књижевна задруга, БИГЗ, Просвета, Партедон М.А.М.

Цветановић 2010: З. Цветановић, Обрада књижевног текста групним обликом рада помоћу сазнајних категорија, у: В. Јовановић, Т. Росић (ур.), *Савремена књижевност за децу у науци и настави*, Јагодина: Педагошки факултет, стр. 475–484.

Шаранчић 2005: С. Шаранчић, Рефлекси усмене књижевности у српској прози за децу последње деценије XX века. Нови Сад: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LIII/1–3, 537–548.

Шаранчић Чутура 2006: С. Шаранчић Чутура, *Нови живот старе приче: усмена књижевност у прози за децу на крају XX века*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Zorica V. Cvetanović, Magdalena M. Ivković

ELEMENTS AND MOTIFS OF THE STORIES IN THE COLLECTION
GOSPODAR SEDAM BREGOVA (LORD OF THE SEVEN HILLS)
BY TIODOR ROSIĆ AS A BASIS FOR ITS METHODOLOGICAL STUDY

Summary

This paper perceives the way Tiodor Rosić plays with the elements of different oral genres in the stories of *Gospodar sedam bregova (Lord of the Seven Hills)* thus building an original poetic world. Through three different stories from this collection: „Kako je postala nevestica” („How a Weasel Became a Weasel”), „Zlatnorogi jelenak” („A Golden-Horn Stag Beetle”) and „Majčina dušica” („Thyme”) elements and motifs taken from oral heritage are presented here. They contain elements of classic fairy-tales. In their endings we can recognize the belief typical of oral fairy-tales according to which the relation between life and death is presented through a metamorphosis from human to different forms of flora or fauna where the essence remains unchanged. In these stories we can find the other elements and motifs but main characteristics of the composition in a fairy-tale are broken or just indicated. At the same time, they contain more composition and structural elements and motifs of folklore tradition, even then when storytelling is more developed, multi-layered and an action develops following the functions typical of folklore. It seems that a fairy-tale has a function of narrative bridging and inspiration i.e. the initial impulse for the story itself and its final aim are presented in terms of etiological tradition.

A theoretical analysis is a basis for a methodical approach to these stories. This paper shows the way it is analysed through group work in class. Pupils read at home and when in class, organized in groups, they do problem-solving questions that lead them through the analysis. The questions are focused on methodical factors of interpretation. While still in groups, they

take turns reading their answers, actually reporting back. In that way, work in class is intensified and interpretation is directed to communication between pupils within the group and interpersonal discussion when they report back. This kind of work, the bases of which are tasks directed to factors of interpretation, group work and reporting back, generates comprehensive class interpretation of chosen stories and it helps intensifying a discussion about them among pupils.

Key words: *Gospodar sedam bregova (Lord of the Seven Hills)* by Tiodor Rosić, literary fairy-tale, folk tale, folklore tradition, oral tradition, mythology, methodical approach, group work.